

ANTAL RÓBERT-ISTVÁN*

A román akadémiai tudományosság Trianon-képe 2020-ban

Vasile Pușcas – Ionel N. Sava (szerk.): *Trianon, Trianon! Un secol de mitologie politică revizionistă* [Trianon, Trianon! A revizionista politikai mitológia egy évszázada]. Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2020.

1920. június 4-én a Párizs melletti Versailles-ban a magyar állam, valamint az I. világháború győztes államainak képviselői aláírták a trianoni békeszerződést. Azóta mind a magyar, mind a szomszédos államok, mind a nemzetközi tudományosság behatóan foglalkozott ezzel a kérdéssel. A tudományos értelmezések mellett a mindenkori politikai hatalom is kialakította hozzá fűződő emlékezetpolitikai viszonyát. A magyar közvéleményben a két világháború között Trianon az országvesztésről, illetve a revízióról, az államszocializmus alatt inkább a szőnyeg alá söprésről szólt, 1989 óta viszont visszatért a köztudatba, sőt, az ezt a kérdést feldolgozó történeti munkák egyre sokasodtak.

A Magyarországgal szomszédos államokban a trianoni békeszerződésnek ezzel homlokegyenest más értelmezése van: saját nemzetállamuk megszületése és/vagy megnagyobbodása a tematika. A saját tudományosságuk is ezeket az üzeneteket hangsúlyozza, főleg Romániában. A kétezres évek elején a CEU két tanára, Constantin Iordachi és Trencsényi Balázs ikonikus tanulmányban dolgozták föl a román történetírás 1989–1999 közötti tízéves szakaszát.¹ Fő megállapításuk az volt, hogy a román hivatalos – nevezzük akadémiaiainak – történetírás még mindig a rendszer-váltás előtti, nemzeti kommunista trendet követi, ugyanis politikai mitológiákra építi az elbeszélést. Ezzel az irányzattal szemben akkor még csak éppen alakulga-

* A szerző történész, doktorandusz Eszterházy Károly Katolikus Egyetem.

E-mail cím: antal_r92@yahoo.com

¹ Iordachi, Constantin, Trencsényi Balázs: A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989–1999). *Replika*, 2000. november (41–42.), 165–194.

tott a kortárs történeti módszereket használó – divatos kifejezéssel élve dekonstruáló – történetírás, amely a történeti mítoszok leépítésének fontosságát propagálta.

Már akkor is két név köré volt rendezhető ez a román történeti dichotómia. A tradicionalista akadémiai történetírás vezéralakja Ioan Aurel Pop kolozsvári történész, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem volt rektora, a Román Akadémia jelenlegi elnöke. A vele szemben álló tudósok pedig Lucian Boia, a Bukaresti Egyetem tanára, román sztártörténész körül gyülekeznek. 2000 óta a helyzet nem sokat változott: a román közgondolkodást, történeti kánont még mindig a mítoszokon alapuló történetkép határozza meg.

A jelenlegi kötet az előbbi szemléleti keretbe helyezhető: szinte minden benne van arról, hogyan értelmezik a román akadémiai tudósok a trianoni békeszerződést. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a kötet a román akadémiai történetírás mintapéldányának számít.

Szerzői gárdája rendkívül sokszínű, több romániai város intézményeit reprezentálja: többségében történészek, de van köztük szociológus, jogász, sőt diplomata is. A Bukaresti Egyetemről ketten, Ionel N. Sava és Vasile Sebastian Dâncu szociológusok írtak tanulmányt a jelen kötetbe, előbbi egyben a kötet egyik szerkesztője is. Kolozsvárról viszont többen és több helyről jelentkeztek írással: Codruța-Ștefania Jucan-Popovici és Mariana-Narcisa Radu jogászok a kolozsvári Dimitrie Cantemir Egyetemről, hárman a Babeş–Bolyai Egyetemről (Șerban Turcuș, Veronica Turcuș és Vasile Vesa), több szerző pedig a Román Akadémia Történeti Intézete kolozsvári fiókintézetének munkatársa: Gabriel-Virgil Rusu, Vasile Pușcas és Tudor Salanțiu. Végül pedig a kötet szerzője még Florin Abraham történész, aki a Román Akadémia Totalitarizmuskutató Intézetének munkatársa, valamint Dumitru Preda volt kubai román nagykövet is.

A kötetben szereplő történeti tanulmányok mellett (például a nemzeté alakulás folyamata az I. világháborúig, a békeszerződést előkészítő diplomáciai-katonai lépések bemutatása, a román közvélemény a trianoni békeszerződésről) jogi fókuszú – a trianoni békeszerződés és a nemzetiségi elv –, valamint szociológiai tanulmányok is helyet kaptak. Utóbbiak értelmezési kerete a jelenbe is átnyúlik, mivel a rendszerváltás utáni folyamatokat, főleg az Orbán-kormány emlékezetpolitikáját, nemzetpolitikáját, annak erdélyi hatását is vizsgálták.

A könyv gerincét a Román Akadémia kolozsvári fiókjának, mégpedig annak George Barițiu Történeti Intézetében dolgozó munkatársainak a tanulmányai adják. Talán nem meglepő, hogy a megszokott román történeti toposzokat – „a magyar nemeseik által elnyomott román jobbágyok”; „Trianon és Erdély Romániához csatolása mint demokratikus esemény, amely valami determinisztikus történeti sors betetőzése volt”; „Románia a kisebbségek mintaállama, amely soha nem diszkriminálta állampolgárait, szemben az elnyomó magyar állammal” stb. – írták le. Tanulmányaikban leginkább ez a szemlélet az uralkodó.

A román szociológusok által írt tanulmányok a történészek megszokott értelmezéséhez képest új szempontokat hoznak be a képbe, ezért legelőször ezeket ismertetem. Ionel N. Sava (a Bukaresti Egyetem Szociológia Fakultásának tanára) tanulmánya² a megtörtént történeti esemény – a trianoni békeszerződés – emlékezetét vizsgálja. Az esemény traumajellegéről szólva helyesen állapítja meg, hogy mivel túlságosan jelen van még a hétköznapiakban – sőt, az Orbán-kormány emlékezetpolitikája szerint éppen ezt az eseményt helyezi középpontba –, nem válhatott „hideg emlékezetű”, vagyis történelemmé (317.). Szerinte a trianoni békeszerződést megelőző Nagy-Magyarország iránti mai nosztalgia a jelenlegi magyar identitás krízisére – vagyis arra, hogy nem találjuk a helyünket a világban – adott egyik válaszként értelmezhető (316.). A tanulmány minden előremutató jellege mellett végső soron ugyanabba a csapdába esik, mint a kötet többi írása: a szociológiai elemzések felszíne alatt végig ott mozog az állandósult román történeti gondolkodás, az akadémiai kánon. Kritika nélkül átveszi a román történészek álláspontját, amely szerint a magyar történeti szakirodalom „birodalmi nosztalgiában él”, „Mitteleuropát” vizionál, csúsztatva (tudatosan vagy sem) úgy használja Friedrich Naumann német gondolkodó Mitteleuropa-fogalmát, hogy azon nem a birodalmi német hegemonia alatti Közép-Európát érti, hanem az Osztrák–Magyar Monarchiát. Viszont vannak valós megállapításai is: például az, hogy a magyar közgondolkodásban a trianoni trauma felülírta az I. világháborús traumát, annak ellenére, hogy sokkal többen veszítették életüket a lövészárkokban, mint mondjuk az állam szétesése során történt erőszakos eseményekben. Vagyis a magyar közvélemény az I. világháború négy évét a vég – a veszteség, az ország szétesése – felől értelmezi, nem annak valódi jellegét, a pusztító háborút helyezi az emlékezetkultúrájába (327.).

A kötet másik szociológiai tanulmánya, amelyet a bukaresti egyetem tanára, Vasile Sebastian Dăncu írt, még inkább kortárs eseményekkel foglalkozik.³ Alapítétele az, hogy a magyar nemzeti múlton alapuló diskurzus a Fidesz hatalmának alapja, és hatalmon maradása érdekében a jelenlegi magyar kormánypárt kisajátítja a múltat.

Mint azt Dăncu bővebben ki is fejti tanulmányában: „A Fidesz monopolizálta és kisajátította a nemzeti érzést, ezzel párhuzamosan pedig diabolizálta az áruló ellenzékét, mint olyat, amely nem képes a nagy nemzeti traumákat megérteni és átérezni, ezért nem is része a magyar nemzetnek” (347.) Sajnos a szerző is pontatlanságokba esik, ugyanis szerinte a 2001-es státustörvénnyel a magyar állam direkt konfliktust vállalt a szomszédaival, „amikor kettős állampolgárságot adott

² Sava, Ionel N.: De la nostalgie politică la trauma culturală? Dilema europeană a Ungariei la 100 de ani după Trianon. 309–345. [A politikai nosztalgiától a kulturális traumáig? Magyarország európai dilemmája 100 évvel Trianon után.]

³ Dăncu, Vasile Sebastian: Iliberalism și sindromul Trianon. Regimul Orbán și susținerea paralelismului etnic în Transilvania. 343–373. [Illiberalizmus és Trianon-szindróma. Az Orbán-rendszer és az etnikai párhuzamosság fenntartása Erdélyben.]

a határon túli magyaroknak, és ezt a velük szemben elkövetett diszkriminációval magyarázta” (357.). Csakhogy a státustörvény nem biztosított állampolgárságot a szomszédos államokban élő magyaroknak, hanem csak a kapcsolattartásban, a magyarországi munkapiacra biztosított előnyöket, valamint megkönnyítette a kulturális értékekhez való hozzáférést a határon túli magyarok számára (például ingyenes múzeumlátogatás, könyvtárhasználat révén).

Szintén ebben a tanulmányban ismerteti Dâncu először a román lakosság magyarság/Magyarország-képét vizsgáló közvéleménykutatás, majd az erdélyi magyarok – de inkább csak a székelyföldiek – között végzett közvéleménykutatás eredményét is. Az utóbbit a bukaresti egyetem szociológia tanszéke rendelte meg, elkészítését pedig az IRES közvéleménykutató cég végezte el. A kutatás során magyar kérdőbiztosok telefonon 659 Hargita és Kovászna megyei magyart kérdeztek meg. Törekedtek a reprezentativitásra is, mivel véletlenszerűen választották ki az alanyokat, így a válaszadók több társadalmi kategóriából jönnek, eltérő a végzettségük, generációs különbségek is vannak köztük. A közvéleménykutatás hibahatára elég magas, 3,8 százalékos a módszertani leírás szerint.

Eszerint a székelyek körében a Trianon szó hallatán majdnem háromnegyedüknek Nagy-Magyarország szétesése, Erdély elvesztése, saját kisebbségbe kerülésük jut eszükbe. A szerző – kissé cinikusan – sajnálkozva jegyzi meg, hogy semleges választ – vagyis azt, hogy ez egy elmúlt történeti esemény volt – csak a válaszadók 16 százaléka adott. A jelenlegi állapotok visszacsinálásában viszont nincs ekkora egyetértés: azt, hogy Erdély visszakerülhetne-e Magyarországhoz, a megkérdezetteknek 32 százaléka tartja lehetségesnek, míg 55 százalékuuk szerint lehetetlen már a határokat megváltoztatni.

Dâncu végkövetkeztetése az volt, hogy „Orbán Viktor illiberalizmusa nemcsak a diplomáciai kapcsolatokat rongja a szomszédos államokkal, hanem a mentális teret is, ezért kerülhetett Magyarország dobogós pozícióra az »ellenségeket« illetően a románok mentális térképén” (371.).

A bukaresti totalitarizmuskutató, Florin Abraham tanulmánya is átnyúlik a jelenbe, mivel ő a trianoni békeszerződés utáni revíziós eszmét egészen napjainkig elemzi.⁴ Abraham tanulmányának fő tézise az, hogy a két világháború közötti korszakban Magyarországon a revíziós eszme azért jött létre, hogy az országban fennálló társadalmi és politikai status quót biztosítsa, a következő időszakokban pedig „a magyar társadalom autoriter irányításának eszközévé” vált (266.). Abraham ezt egy sor példával támasztja alá: szerinte a trianoni békeszerződés a 20. századi magyar nemzetállam „traumatikus alapítóeseménye” volt (278.). Rámutat arra, hogy a két világháború között a revíziós gondolatot szinte mindenhol meg

⁴ Abraham, Florin: *Tratatul de la Trianon și mitologia politică revisionistă: abordări tradiționale și recente*. 265–308. [A trianoni békeszerződés és a politikai revíziós mitológia: hagyományos és jelenkori megközelítések.]

lehetett találni: az oktatásban, a kultúrában, a történetírásban, a földrajzban, a közgazdaságban (285.).

Abraham az elmúlt száz év revíziós gondolkodása mellett a jelenkorit is elemzi, amelyről kijelenti: „2010 után a revizionizmus állami politikává vált az Orbán-rezsim alatt” (303). Ebbe a folyamatba helyezi el a határtalanítást is, ugyanis szerinte jelenleg „a határok explicit megkérdőjelezése nélküli revizionizmusról” beszélhetünk (305.), de ugyanide sorolja a Fidesz és a határon túli magyar pártok közötti alá-fölérendelő viszonyt is. Sőt, szerinte a tudományt is a revíziós gondolat határozza meg, és a Trianon100 MTA-Lendület kutatócsoportot is ide kapcsolja („habár a kutatócsoport tagadta a politikai célját ennek a programnak, az állami revíziós politikához való köze nyilvánvaló” – 306.). Ezt a véleményt osztja a kötet másik szerkesztője, Vasile Pușcas is, aki szerint a kutatócsoport nem más, mint „politikai-propagandisztikus” eszköz (389.).

A történészek tanulmányai között a leginkább figyelemre méltó a Veronica Turcuș által jegyzett írás, amely a román örökség (levéltári, múzeumi, könyvtári gyűjtemények) románok általi megszerzését dolgozza fel.⁵ Turcuș kiindulópontja szerint az: a békeszerződés klauzulái a románoknak juttatták a területeket, ezzel együtt pedig az örökségnek is ott kell legyen a helye.

Evidenciaszerűen, forrásként kezeli a két világháború között keletkezett politikai írásokat, például David Prodan történész egyik tanulmányát, amelyben Prodan arról írt, hogy a magyar hatóságok mesterségesen darabolnak fel levéltári fondokat, hogy azokat a románok ne találhassák meg és ne szállíthassák el (224.). A továbbiakban – Prodannal egyetértésben – elszalasztott lehetőségnek látja 1919-et, vagyis Budapest román megszállását: „Akkor kellett volna a levéltári anyagot hazaszállítani, amikor még egyben volt” (233.).

Turcuș valódi történelemszemlélete akkor derül ki, amikor a még Budapesten maradt „román levéltári anyag” további sorsáról beszél: „ahogyan David Prodan 1984-ben figyelmeztetett, a magyar politika a további román kérésekre, miszerint adják át a levéltári anyagot, 1986–87-ben egy háromkötetes propagandamunkával válaszolt. Az Erdély története szemiprofessionalista kompiláció, amely azzal tűnik ki, hogy olyan sztereotípiákat és közhelyeket sorol fel, amelynek semmi köze a 20. századi összehasonlító történetíráshoz” (236.). Tanulmányát pedig azzal zárja, hogy 2011 után a román és a magyar nemzeti levéltárak kompromisszumos megoldást alakítottak ki: közös projektben, kétnyelvű kiadványokban az Erdélyre vonatkozó levéltári anyagok ismertetőit fogják majd publikálni. „A román fél nem tudja ellenőrizni ezen anyagok homogenitását és valódiságát, csupán a magyar fél jóindulatára hagyatkozhatunk” (239.) – írja.

⁵ Turcuș, Veronica: Avatarurile recuperării patrimoniului arhivistic din teritoriile unite cu România, după Tratatul de la Trianon. 219–239. [A trianoni békeszerződés után Romániával egyesült területek levéltári örökségének megszerzése körüli visszasságok.]

A másik kolozsvári egyetemi tanár, Șerban Turcuș írása Vatikán és a Magyar Királyság kapcsolatát tárgyalja, és az apostoli királyság fogalmát elemzi, illetve cáfolja az utóbbi érvényességét vatikáni belső levéltári anyagok alapján.⁶ Turcuș azt állítja, hogy „ez a legfelső szintű katolikus dokumentum – amely bíborosok és nunciusok belső levelezése abban a kontextusban, hogy a magyar klérus a Vatikán befolyásának latba vetését kérte egy méltányosabb békeszerződés érdekében – egyházzogilag és nemzetközi jogilag is felmondta az imaginárius apostoli királyság eszméjét” (255.). Turcuș ezen állítását azzal véli bizonyítottnak, hogy a vatikáni nunciusok rámutattak arra: a II. Szilveszter pápa által Szent Istvánnak biztosított különjogok sehol sincsenek említve a Vatikánban. „Az elmúlt évszázadokban a magyar királyok jogtalanul maguknak vindikálták az egyházi ügyek fölötti ellenőrzést” – állítja Turcuș a vatikáni irat alapján (255.).

A román történetírás azon toposzát, hogy a trianoni békeszerződés 1920-as aláírása valójában csak külpolitikai szempontból hitelesítette az 1918. december 1-i gyulafehérvári nagy nemzetgyűlési határozatát, két kolozsvári történész, Vasile Pușcas és Vasile Vesa közös tanulmánya mondja ki.⁷ Szerintük a gyulafehérvári, a cernăuți-i és a kisinyovi egyesülési határozatok a nemzetközi elismeréssel „hozzájárultak az egységes román nemzetállam” létrehozásához (159.).

Egy másik, inkább politikai, mint tudományos szemlélet, amely a kötet összes tanulmányára jellemző, az nem más, mint a „Románia, mint a kisebbségek mintáállama, a kisebbségi kérdés kezelésének legliberálisabbja” nézet átívelése a kötet írásain. Nemcsak a történészek tanulmányai, hanem a két kolozsvári jogász, Marina-Narcisa Radu és Codruța-Ștefania Jucan-Popovici a trianoni békeszerződést és a nemzetiségi elvet elemző tanulmánya⁸ is ebben a szemléletben íródott. Szerintük például a magyar békeszerződés esetében a románok által megszerzett területek nem mindig a nemzetiségi elv szerint kerültek a román állam keretén belülre, ám „a román fél igyekezett a román többséggel szembeni kisebbségi csoportok számára is jogegyenlőséget biztosítani (184–185.). Arra viszont helyesen mutatnak rá, hogy a trianoni békeszerződéssel Magyarország a nemzetközi kapcsolatok szuverén aktora lett (195.). Tanulmányukban néhol ellentmondásba kerülnek korábbi állításaikkal: míg korábban kijelentették, hogy a határok végső megállapításánál nem mindig vették figyelembe a nemzetiségi elvet, addig egy másik passzusban arról írnak, hogy „a határok kialakítása elsősorban a nemzetiségi és önrendelkezési

⁶ Turcuș, Șerban: Sfântul Scaun și dezavuarea doctrinei Coroanei maghiare în contextul Tratatului de la Trianon (documente din anii 1919–1921). 241–264. [A Szentszék és a Szent Korona, az apostoli királyság szemléletének cáfolata a trianoni békeszerződés kontextusában (Dokumentumok 1919–1921).]

⁷ Pușcas, Vasile, Vesa, Vasile: Opinia românească față de tratatele de pace de la Paris (primul deceniu interbelic). 151–176. [A román közvélemény viszonya a Párizs környéki békeszerződésekhez a két világháború közötti korszak első évtizedében.]

⁸ Radu, Marina-Narcisa, Jucan-Popovici, Codruța-Ștefania: Principiul naționalităților și Tratatul de la Trianon. 177–217. [A trianoni békeszerződés és a nemzetiségi elv.]

elv elfogadása és gyakorlatba ültetése miatt következett be” (200.). A jogászok tanulmánya viszont azért is hasznos, mert témák szerint végigmegegy a békeszerződés előírásain (így ismerteti a magyar külkereskedelemre, pénzügyekre, gyarmatokra, haderőre, határookra vonatkozó cikkelyeit). Konklúziójuk pedig abban áll, hogy a trianoni békeszerződésben az önrendelkezés alapján a román nép saját nemzetállamhoz való joga valósulhatott meg, míg a román állam a legjobb példa a nemzetiségi elv kezelésére azóta is (215.).

A történeti tanulmányok viszont a Iordachi és Trencsényi által elemzett és akadémiaiainak nevezett értelmezési keret szerint íródtak. A román történészek például a területi megnagyobbodás jogosságára kellett rámutassanak, ezért minden mondatukkal a fennálló status quohoz – vagyis a határok sérthetetlenségéhez – kerestek történeti érveket. A Trianon-kötet szerzői szinte szóról szóra megisméltik a két világháború közötti román miniszterelnök, Ion I. C. Brătianu érvelését, amely szerint amellet, hogy Erdélyben román többség létezett ekkor – és tényleg román többségű a tartomány már a 18. század óta –, „a románok az őshonos elem, a magyar invázió, valamint a német és székely kolonizáció minden erőfeszítésük ellenére nem tudták megváltoztatni a tartomány eredendően román jellegét” (52.).

A leginkább ezt a szemléletet tükröző tanulmány – talán a szerző diplomata volta miatt – Dumitru Preda írása.⁹ Preda itt lényegében az 1918. december 1-i gyűlést követő, a trianoni békeszerződés aláírásáig eltelt másfél év eseménytörténetét adja. Például a román hadsereg 1919. áprilisi támadásának motivációi közé „a sok száz éve elrabolt területek” visszaszerzését helyezi (33.). Hozzá hasonlóan a szerzők alig használnak magyar nyelvű forrásokat vagy épp szakirodalmat – amit igen, azok magyar szerzők világnyelveken megjelent munkái –, ezért is lehet ilyen az értelmezésük.

A kötetben ábrák is segítik az eligazodást, a népszámlálások adatai grafikonok, táblázatok segítségével könnyebben átláthatók. Viszont előfordul az is, hogy egyes tanulmányok egyik betűméretet és sorközt használnak, míg más tanulmány esetében másikat – szerencsére ez csak egyetlen helyen és valószínűleg tördelési probléma miatt ilyen.

Zárásként elmondható, hogy ha pár évtized múlva a román történeti kánon megváltozik, az talán magával hozhatja a közoktatás átalakítását is. És akkor az ország a nemzeti kisebbségeire – főként az erdélyi magyarokra – már nem biztonságpolitikai veszélyforrásként, hanem egyenlő, csak épp más nyelven beszélő állampolgárok közösségeként fog tekinteni. De vajon mennyien maradunk addigra?

⁹ Preda, Dumitru: *Factor diplomatic și militar în înfăptuirea și recunoașterea internațională a Unirii românilor. 27–67.* [A románok egyesülése nemzetközi elismerésének diplomáciai és katonai tényezői.]